

בין פילוסופיה לקבלה בהגותו של הרב דוד כהן (תרמ"ז-תשל"ב):

עיון בספר "קול הנבואה"

מאת

יהודה ביטי

בהדרכת פרופ' זאב גריס

תקציר

חיבור זה כולל מונוגרפיה רחבה על ספר "קול הנבואה" לרב דוד כהן (תרמ"ז-תשל"ב) הקוראת לבחינה מחודשת של הגותו המקורית של "הרב הנזיר", תלמידו הגדול של הראי"ה קוק. הגות זו משלבת בין פילוסופיה וקבלה, חכמה וחווייה, דעת ויצירה. בספר "קול הנבואה" – שעריכתו נמשכה קרוב לחמישים שנה – מכנה אותה המחבר: "ההגיון העברי השמעי".

המחקרים העוסקים בהגותו של הרב הנזיר הם בודדים מאד. הסיבה לכך נעוצה אולי בעובדה שהרד"ך פרש מעולם האקדמיה – מבחינה רשמית – עוד בהיותו בחו"ל בשנות ה-20 של המאה הקודמת, למרות שלא נטש את הכלים הביקורתיים והמחקרים אותם רכש במהלך לימודיו. גם בארץ, הוא היה פעיל בעיקר ב"ישיבה המרכזית בירושלים" ומיעט לפרסם דברים משל עצמו, למרות שעזבונו עשיר בכתבי-יד רבים במקצועות שונים בתחומי היהדות. דב שוורץ הוא בין היחידים שעסק בכתבי הנזיר מבחינה מחקרית ופתח פתח משמעותי לבאים אחריו. ברם, דיון מקיף על כלל הספר ועל חלקיו השונים, על מגמותיו ועל בשורותיו טרם ראה אור.

חיבור זה מבקש להיענות לאתגר זה, ולו בצורה חלקית: חלקו הראשון מתמקד במישור הביוגרפי ומציג את מקורות היניקה של ההגות, חלקו השני עוסק בספר 'קול הנבואה' עצמו ובוחן את ההיבטים הפילוסופיים והקבליים שבו. במהלך המחקר, התברר לי יותר ויותר כיצד פרקי "קול הנבואה" והשלבים ההדרגתיים של היווצרותו קשורים וארוגים עם התפתחותו הרוחנית והאישית של הרד"ך.

החלק הראשון של החיבור מבוסס על יומניו האישיים של הרב הנזיר ובעזרתם בחנתי את שנות לימודיו ואת התפתחותו הרוחנית והאינטלקטואלית, תחילה בישיבות ליטא (פרק א'), לאחר מכן באקדמיה של הברון גינזבורג בסט-פטרבורג (פרק ב'), ולבסוף באוניברסיטאות פרייבורג ובאזל (פרק ג'). באמצעות תיאורם המפורט של נדודים אינטלקטואליים וגיאוגרפיים חסרי מנוח מצטיירת דמותו של הרב הנזיר כנעה בין שני עולמות: העולם היהודי המסורתי וערכיו מחד גיסא והתרבות הפילוסופית האירופית ודרכיה מאידך גיסא. תקופה זו בחייו כמעט ולא נסקרה ברשימות הביוגרפיות על אודות הרב הנזיר, המעניקות את הבסיס ההכרחי לכל מחקר שיעשה על

שנות חייו בארץ, בישיבת מרכז הרב. ודוק: זאת התקופה בה משרטט הרב הנזיר קווי יסוד לספר חייו ולמשנתו, עוד בטרם פגש ברב קוק. המפגש עם הרב קוק נידון בסוף החלק הראשון והרקע הביוגרפי המוקדם מאיר את משמעותו של מפגש זה באור חדש.

החלק השני של החיבור עוסק בספר "קול הנבואה" עצמו. בעזרת חומר ארכיוני השמור בארכיון "נזר דוד" (ירושלים) ניתן היה לשחזר את רבדי העריכה השונים ולהשוות בין החזון למציאות בכתובת ובעריכת הספר 'קול הנבואה' (פרק א'). הפרק הבא מציע ניתוח של האמירה הפילוסופית הטמונה ב"הגיון העברי השמעי" לפי הרב הנזיר, ודן בהשלכותיה במישור הרעיוני: למה "הגיון"? במה "עברי"? כיצד "שמעי"? (פרק ב'). כאן התברר כיצד לדידו של הרב הנזיר ספר 'קול הנבואה' – הן מצד תוכנו הרעיוני והן מצד צורתו הספרותית – משתלב ברצף ההיסטורי של "רוח ההגיון העברי" העובר כחוט השני ביצירה התורנית לדורותיה. לפי זה, הרב הנזיר אינו מתאר תופעה אלא שותף לתהליך עצמו. עברו, ספרו אינו עוסק בנושא מסויים אלא הוא חלק מהנושא עצמו והופך לחוליה נוספת במפעל הפילוסופיה הדתית. כך הגבול בין החוקר ליוצר לא נשמר, ההבחנה בין הסובייקט לאובייקט מטושטשת ומתברר שהמחבר פועל מתוך תחושת שליחות היסטורית כאשר הוא נישמע לקריאתו של ההגיון העברי השמעי. הפרק האחרון מוקדש להיבטים הקבליים של ספר "קול הנבואה" (פרק ג'). בחרתי להקדים תחילה מסגרת קונצפטואלית של התייחסות למונח "קבלה" דרך סקירת המגמות השונות במחקר אז והיום וכך להבחין בין "תורת הקבלה" (כסוג של פילוסופיה) לבין "מעשה הקבלה" (כסוג של חוויה). קריאה כפולה ובו זמנית בספר "קול הנבואה" וביומנים האישיים מגלה שאצל הרב שהפך לנזיר, התורה והחוויה מזינות ומפרות זו את זו: "החוקר" את מקורות הקבלה הוא בעצם "המקובל" הקורא בספר שלפניו את תיאור החוויה אותה הוא חווה בעצמו... אם כן, גם בהקשר זה מתברר כיצד המישור ההגותי קשור למישור האישי וכיצד הניסיון להפריד בין שני המישורים יוצר תמונה חלקית ואף לקויה של הרב הנזיר ושל הגותו.

תרומתו של מחקר זה לדיון על הרב הנזיר ועל הגותו באה לידי ביטוי בשני מישורים עיקריים:

1. חשיפת חומר ארכיוני רב מתוך היומנים האישיים ומתוך הטיוטות הרבות לספר "קול הנבואה" מאירה באור חדש את הידוע לנו על האיש ועל ספרו ומראה כיצד דימויו הציבורי ואף המחקרי עד כה, היה ראשוני בלבד.
2. בחינת משנתו מנקודות הראות של הפילוסופיה ושל הקבלה הופכת אותה למובנת וקוהרנטית יותר, ומבהירה את טענתו על טבעו של ההגיון העברי השמעי.

מחקר זה מבקש לאמץ את המתודולוגיה הדוגלת בחיבור בין המרכיב האישי למרכיב העיוני להבנת משנתו של הרב הנזיר. מובן כי גם המחקר הנוכחי מותיר עדיין פתח רחב לבחינת היבטים נוספים בהגותו של הרב הנזיר ולהארת תקופות שונות בחייו.